

A tizedik témakör a más városkák, más lányok címet viseli. A nőknek a saját, a szövetséges, illetve a megszálló katonákkal, fess tisztekkel való kapcsolatát veszi górcső alá a fejezet, annak középpontjában a katonák hátországbeli és idegen nőekkel való találkozásának ábrázolása áll. Természetesen megjelenik a nő, mint a katona szexuális vágyának tárgya is.

A tizenegyedik fejezet a hősi halált és a női szenvedést mutatja be. A szerző megállapítja, hogy a hősi halál a modern tömegháborúban más értelmet kapott, mint az előző korok háborúiban. Az értelmetlen tömeges halált hősi halálként definiálták, hogy a katonák kitartását növeljék és megkönnyítsék a hátországban maradt anyák, testvérek, szeretők szenvedéseit. A lapokon a haldokló katona motívuma bukkant fel, akinek utolsó gondolata felesége és családja. Megjelent a csatamező felett lebegő béke angyala nőalakban, a hátországi nők fájdalmát enyhítő és őket vigasztaló Mária alak, a halott hőst trikolórral letakaró Francia, a Bécsben emelt hősi halotti emlékmű talapzatához koszorút helyező Ausztria, a halott katona vagy annak sírja fölé koszorút tartó Germánia, a némán a sírnál gyászoló nők alakja, továbbá számos, az árvákról való gondoskodást propagáló lap is napvilágot látott.

A tizenkettedik nagy témaegység a győzelem és a vereség női alakban való ábrázolását vizsgálja. A szerző kiemeli, hogy a vereséget és a győzelmet sok esetben egyaránt női allegóriákkal ábrázolták. Az antant országok példának okáért ragyogó női alakokkal ünnepelték győzelmüket, míg a vesztes országokat lekötözött, rituális gyászt árasztó, vagy keresztre feszített nőalakok szimbolizálták, amelyekre több példát is találunk a fejezetben.

A kötetben található 134 korabeli színes képeslap digitális reprodukciója kiválóan illusztrálja a szerző mondanivalóját, nagyon élvezhetővé és érthetővé téve a szövegben megfogalmazottakat. A maga nemében egyedülálló könyvet gazdag irodalomjegyzék zárja.

Összességében elmondható, hogy az első világháború idején kiadott, valamilyen formában nőket ábrázoló propaganda képeslapok tematikája rendkívüli sokszínű volt, s Jaworski úttörő munkát végzett ezek feltárásával és elemzésével.

Balla Tibor

JÓZSEF ÁLMOS

MIRE A FALEVELEK LEHULLANAK...

(2., bővített kiadás, T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2014. 270 o. ISBN 9789731962528)

A történelmi szakmunkákat többféleképpen kategorizálhatjuk. Az egyik lehetséges mód a téma megközelítésének irányai szerinti csoportosítás. Az általánosoként aposztrófálható munkák közös jellemzője, hogy „felülnézetben” közelítenek a vizsgált témához. A legfelső, legáltalánosabb szint (politikai és katonai vezetés, katonapolitika, hadászat) elemzésétől haladnak a részletek irányába. Ezzel ellentétben, az „alulnézetből” írott munkák, aprólékos kutatásokra lapozva, precízen leírják a legkisebb részleteket, s azok alapján állítanak fel összefüggéseket, haladnak az általános, illetve a felsőbb szintek felé. A „felülnézeti” szemléletmóddal író szerzők előbb foglalkoznak nemzetközi és állami szintű jelenségekkel, folyamatokkal, döntésekkel, majd a hadseregeken, hadtesteken, hadosztályokon, ezredeken keresztül jutnak el – ha eljutnak egyáltalán – a zászlóaljokig, századokig, egyes emberekig. Az „alulnézeti” az egyes embertől, a századtól indulnak, s az egyre magasabb szintű parancsnokságokon keresztül érik el – ha elérik – az államvezetés szintjét. Közös jellemzőjük a részletesség és az igen nagy adatgazdagság. Általában egy-két vagy néhány történelmi eseményre, eseménysorozatra, embercsoportra, helyszínre koncentrálnak, törekedve annak minél teljesebb feltárására és bemutatására. E munkák használata ezáltal azon (had)történeteszek számára is elengedhetetlen, akik sokkal inkább az általános kategóriába tartozó szakmunkákat alkotnak. A két szemlélet között nincs értékrendi különbség, a „felülnézet” nem magasabb rendű az „alulnézetnél” és fordítva. Sőt, csak egymást kiegészítve, együtt alkothatnak egységes (had)történelmet.

Az alakultörténeti, s ezzel óhatatlanul helytörténettel is ötvözött munkák természetesen az „alulnézeti” kategóriába tartoznak. József Álmos figyelemre méltó könyve ezt a csoportot gazdagítja. A szerző felkutatta és közkinccsá tette (először 1994-ben, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban általa rendezett kiállításon, majd 2003-ban, e kötet első kiadásában) a brassói m. kir. 24. honvéd és az ugyancsak brassói cs. és kir. 2. gyalogezred Háromszék vármegyei eredetű vagy később ott letelepedett katonáinak még fellelhető naplóit, levelezéseit, visszaemlékezéseit. Ezeket keresztül, az általa írott vezetősövegek segítségével jut el a frontokon megélt mindennapi élet bemutatásáig, sőt a két ezred harci útjának felvázolásához Galiciától Szerbián át Észak-Itáliáig a Nagy Háborúban. Eközben az olvasó átélheti a mozgósítást követő lelkesedést, a hadművelleti területre indulás magabiztos bizakodását, a felelősséget és kijózanodást a csatatereken, a lövészárkokban, a kavernákban, a frontkarácsony hangulatát, az egyre erősebb hazavágyódást és egyre kétségbeesettebb „kapaszkodást” az otthon maradtokba, a baljóslatú és mégis reménykedő vegetálást a hadigépszégyüi intézményekben, s – a szerző szavaival – „a halál napi vendégjárását”.

A kiadványból nem maradt ki a hátország, nem maradtak ki a családok sem. S itt nem csupán a levelezésekre kell gondolnunk, de azokra a dokumentum-értékű korabeli leírásokra, amelyek Sepsiszentgyörgy (1916-ban) két hónapig tartó román megszállását érzékeltetik, vagy éppen IV. Károly király háromszéki látogatásainak helybéliek által megélt hangulatát.

A könyv – nem számítva a *Bevezetőt*, az *Előszót* és az *Utószót* – kilenc fejezetre tagolódik.

Az *Így kezdődött* című első már önmagában is kurióznak számító naplórészleteket tartalmaz: a sepsiszentgyörgyi illetőségű Székely Géza hajókormányos-tanuló vetette sorait papírra, amidőn hajója, az S. M. S. VIRIBUS UNITIS Triesztből Szarajevó felé szállította a Jó Öreg Monarchia trónörökösét, majd pedig földi maradványait onnan vissza.

A *Bevonulás, átképzés* a háború kitérését követő napok eseményeit mutatja be: a lelkesedést, a behívást, az örömet, ha valaki földijével került egy századba, az utolsó intelmeket az otthon maradtoknak („... még a marhákra is és a kóst gazlására nagyon ügyeljenek...”) stb. A fejezet, noha a Tartalomjegyzéket böngészve a legtöbben ezt gondolnák, nem kronologikus, 1916-os bejegyzést épűgy találunk benne, mint 1914-est – természetesen a később keltezettek esetében már nyoma sincs az 1914-es lelkesedés mámorának. Ami pedig a fejezetcím második szavát illeti: példának okáért olyan katonával is találkozhatunk, akit a polgári életből lakatosként behívva, fegyvermesteri tanfolyamra küldtek. E fejezetben „ínyenc” érdekességekkel is találkozhatunk, például ez a levél vélhetően valamely uraságnak címezett: „A földig hajló gerinctördeléssel és megbánással esedezem kegyelméért (...) »alázatosan jelentem«, hogy elő vagyok jegyezve a következő menetszázadba...”.

Az *Irány: a harctér!* a kiszállítást, kivonulást mutatja be a honvédek, bakák (rendfokozat nélküli „közös” gyalogosok) szemszögéből megélve azt. Ki így, ki úgy élte meg, s vetette papírra ezeket a napokat. A recenzens a tényleges állományú tisztektől elvárt helyzetjelentést is kiolvasni véli dálnoki Veress Lajos főhadnagy (az éppen 30 évvel később, 1944. augusztus 29-én megalakult erdélyi 2. hadsereg tábornok-parancsnoka) 1914. augusztus 29-i feljegyzéséből: „Az idő isteni, s a harci kedv ezzel lépést tart”; amely már *Az ellenség közelében* című fejezet kezdő oldalán található. Ebben a fejezetben olvasható egy bikfalvi katonától, Mihály Endrétől, hogy „Kedden egy falu elfoglalása alkalmával roham volt és 1412 ruszkit fogtunk...” Akár a következő, *A tűzvonalban* címet viselő fejezetben is jó helyt lett volna, hiszen az egyenes folytatása az előbbinek, talán annyiban térve el annak mondanivalójától, hogy inkább fókuszál a lövészárkokra, bunkerekre, kavernákra, egyszerűen az ún. állásháborúra. Terjedelmét tekintve tulajdonképpen ez a két fejezet alkotja a mű gerincét.

A *román megszállás Háromszékben* fejezetcím önmagáért beszél. A *Részletek Jakab István naplójából* a második kiadás bővítménye. Igen jól sikerült válogatás-összeállítás a zajzoni illetőségű Jakab István mintegy 250 oldalra rugó, sűrű kézírással telerótt naplójából. A *háború vége* fejezet tartalmában meghaladja saját címét: felvillantja a (volt) katonák hazatérés utáni sorsát is. A *fegyverek között sem hallgatnak a műsák* a tragédiát feldolgozó, írott vagy ábrázolt líra fejezete.

Az illusztrációs apparátus zömmel olyan képeket, dokumentumokat, grafikákat, kottákat stb. tartalmaz, amelyek a mai (trianoni) magyarországi közvélemény előtt ismeretlenek. Tekintve a fentebb leírt előzményeket, ez a megállapítás nyilván nem vonatkozik a Székelyföldre, s azon belül a szűkebb értelemben vett Háromszékre, igaz lehet viszont a Felvidékre, Kárpátaljára, a Délvidékre, Burgenlandra, a Muraközre és a Muravidékre, nem is beszélve a Nyugat-Európában és a más kontinenseken élő szórvány-magyarságra. Ez pedig az egyik nagy érdeme József Álmos munkájának.

A kötet irodalomjegyzékkel és névmutatóval egészül ki. Némi kritika illeti az utóbbiakat, mivel az irodalomjegyzék csak egy fejezetre vonatkozik csupán, a névmutatóban pedig hiába is keresne az olvasó oldalszámokra történő utalásokat, mert bizony az – címével ellentétben – névsor, amely a beválogatott források idézeteinek szerzőit sorolja fel, rendfokozatukkal (s ez is kritikai megjegyzés: nem rangjukkal), lakhelyükkel és csapattestükkel együtt. Félreértés ne essék: nagyon is jó, hogy ez a névsor bekerült a könyvbe, ám nem lett volna haszontalan, ha a szerző (amennyiben lett volna rá ideje, energiája, érkezése) egy igazi, oldalszámokra utaló névmutatót is szerkeszt kiadványához. Nemkülönben lett volna szerencsés egy földrajzi helymutató megszerkesztése is.

Noha a kötet összekötő szövegei csodálatosan szép magyarsággal íródtak, egyes helyesírási „bakik” szembetűnők. Ilyen például a nagyköjtjel hiánya, amely a nemzetnevek közé kívánkozik.

A szelektálás természetes velejárója volt e kiadvány összeállításának, hiszen – ugyancsak a szerzőt idézve – „A katonai cenzúra miatt a válogatás egy részét alkotó tábori postai lapok csupán 1 vagy 2%-a tartalmazott közlésre érdemes információt, amelyet több ezer forrásanyagból válogattam ki.” Mégis, ezzel együtt is kimondható: a könyv törekszik a teljességre, mivel a válogatás során a Szerző minden olyan területről emelt be forrásokat, amelyek együtt adták ki a katonák frontéletének kerek egészét. Olyannyira igaz ez, hogy még a harcok szünetében a fronton verseket vagy épp emléktárgyakat faragó katonák sem maradtak ki a kötetből. S ha igaznak fogadjuk el József Álmós megállapítását a közlésre érdemes információk alacsony arányáról, akkor fogadjuk el azt is igaznak, hogy ezek, a nem egyszerű „botcsinálta” művészi alkotások igen gyakran jobban kifejezik az adott frontszakaszon harcoló katonák életérzését, mint megannyi arra érdemes információhordozó.

Magyar szempontból az első világháború erdélyi fejleményeit a szerző az alábbi paradoxonnal összegzi: „előbb senki nem akarja a háborút, később mindenki, majd csak a politikai (főként a katonai) vezetők, végül a hazatérő erdélyi katonák védenék a hazájukat, de a politikusok ezt megakadályozzák.”

A könyv nem csupán a szakemberek és a leszármazottak (a szűkebb környezet) számára ajánlható, hanem mindazoknak, akinek fontos a múlt értékeinek megismertetése és megőrzése, illetve ezek szeretetének átültetése a követő generációkba.

Ravasz István

SZABÓNÉ BOGNÁR ANIKÓ – TOMBÁCNÉ VÉGH KATALIN

HAZATÉRNEK

A magyar katona 1914–1918

*(Kecskeméti Katona József Múzeum – Kecskeméti Lapok Kft., Kecskemét, 2015. 184 o.
ISBN 9789639947290)*

A könyv a Kecskeméti Katona József Múzeumban 2014. július 31. és 2015. február 15. között megrendezett *Hazatérnek... 1914–2014* című kiállítás katalógusaként állt a rajtvonalra, de annál lényegesen többként futott át a célvonalon. A kiállítás két társrendezője és a kötet két szerzője egyébként azonos.

Egy „klasszikus” katalógus egy adott kiállítás koncepcióját, (történeti tárlat esetén) történelmi háttérét stb. mutatja be, legfontosabb jellemzője valamennyi kiállított műtárgy teljességre törekvő leírása. Ez a műfaj több szempontból is nagyon fontos a muzeológus szakma számára, ám a szélesebb közönség érdeklődését – éppen aprólékos részletessége miatt – kevésbé köti le olvasható, s ezen vajmi keveset segít a katalógusok esetében ugyancsak megkövetelt illusztrációk nagy száma.

A kecskeméti múzeumi szerzőpáros könyve tartalmaz ugyan a katalógusokra jellemző elemeket, ám mégsem az. Nem törekszik ugyanis arra, hogy kivétel nélkül minden műtárgyat pontosan leírjon és bemutasson, sokkal inkább arra helyezi a hangsúlyt, hogy elhelyezze az embert a Nagy Háborúban – ezért is kapta alcímét. A minden területre kiterjedő, különféle történelmi, földrajzi, technikai, mentális stb. környezeti elemek között jelennek meg aztán a legfontosabb és a legérdekesebb műtárgyak.